

Dr. sc. Maja Pilić, docentica

Sveučilišni odjela za forenzične znanosti Sveučilišta u Splitu te Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru

Dr. sc. Nina Mladinić, izvanredna profesorica

Sveučilišni odjela za forenzične znanosti Sveučilišta u Splitu

Andrej Božinovski, mag.iur., asistent doktorand

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

IZAZOVI KAZNENOG PRAVOSUĐA U BORBI PROTIV KRIMINALITETA BIJELOG OVRATNIKA U BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak: Kriminalna etiologija je složeno područje koje pokušava rasvijetliti različite uzroke kriminaliteta, kako kod pojedinaca tako i kod pravnih osoba. Kriminalitet bijelog ovratnika kompleksan je problem i izazov ne samo zemalja u razvoju, nego i modernih demokratskih društava, pri čemu kazneno pravosuđe ima ključnu ulogu. Kandidatski status Bosne i Hercegovine u Europsku uniju zahtijeva niz reformi, a veliki dio njih leži u aktivnostima kaznenog pravosuđa. Ovim radom nastoje se analizirati izazovi s kojima se tijela kaznenog pravosuđa Bosna i Hercegovina susreće u borbi protiv kriminaliteta bijelog ovratnika uz prikaz nekih poredbenih rješenja. Radom se uz objektivne uzroke kriminaliteta pravnih osoba poput preraspodjele kapitala uzrokovane trendom osnivanja novih tvrtki, tehnološkim napretkom koji se nerijetko koristi za skrivanje novčanih transfera, društvene krize, oružanih sukoba i sl., razmatraju i subjektivni uzroci kriminaliteta pravnih osoba osobito zbog specifičnosti njezinih svojstava, dok se s druge strane prikazuje dinamika i struktura kriminaliteta pravnih osoba glede kaznenih djela iz oblasti kriminaliteta bijelog ovratnika kroz podatke o viktimizaciji.

Ključne riječi: kriminalitet bijelog ovratnika, kaznena odgovornost pravnih osoba, delicta propria, izravna namjera

I. Uvod

Kriminalitet kao društvena i individualna pojava predmet je izučavanja posebne discipline – kriminologije. Postoje brojne definicije kriminologije, najkraće rečeno to je znanost o kriminalitetu¹, odnosno sistematična cjelina spoznaja o kaznenim djelima, počiniteljima kaznenih djela, protudruštvenom ponašanju i nadzoru takvog ponašanja.² Kriminalitet bijelog ovratnika pojam je kojeg je 1939. godine uveo sociolog Edwin H. Sutherland misleći pod tim osobe iz vlasti, poslovne ljude, činovnike i sl. Bijeli ovratnik izvorno znači oznaku za činovnika, čovjeka koji je u društvenoj hijerarhiji na vrhu.³ U to vrijeme, smatralo se da su kriminalci uglavnom osobe koje su odrasle u nepovoljnim životnim uvjetima, u razorenim obiteljima i siromašnim četvrtima. Zbog društveno-ekonomskih promjena mijenjali su se i priroda i opsežnost kriminaliteta bijelog ovratnika, koji se odnosi na kaznena djela počinjena od strane društveno uglednih osoba s visokim socioekonomskim statusom.⁴ Kriminalitet bijelog ovratnika specifičniji je pojam od organizacijskog ili profesionalnog kriminaliteta, jer se odnosi na određenu skupinu zaposlenika. Također, kriminalitet bijelog ovratnika uvijek je usmjeren na pribavljanje imovinske koristi. U literaturi se kao karakteristike počinitelja kaznenih djela iz oblasti kriminaliteta bijelog ovratnika navode veći stupanj inteligencije, pri čemu delinkvent bijelog ovratnika pokušava steći utjecaj na zakonodavstvo i odluke sudova kako bi antisocijalni postupci za bogaćenje postali nekažnjivi. Mogućnosti otkrivanja ovih kaznenih djela vrlo su komplicirane, a kazneni progon vrlo otežan. Čini se sve da bi se zaobišli zakoni, a preko utjecajnih veza nastoje se neutralizirati napori organa kaznenog postupka te se predstavnici državnih organa nastoje zaplašiti od pokretanja kaznenog postupka protiv uglednih osoba. Kad dođe do suđenja, presuda često ne pogađa glavnog krivca zbog čega aktivnost počinitelja bijelog ovratnika nije povezana s velikim rizicima.⁵ Osim toga, kriminalitet bijelog ovratnika može se podijeliti na okupacijski kriminalitet, koji uključuje zloupotrebu položaja pojedinca u organizaciji, i korporativni kriminalitet, koji se odnosi na ilegalne aktivnosti koje provode organizacije ili njihovi predstavnici.⁶ Kod okupacijskog kriminaliteta, zaposlenik na visokoj funkciji djeluje protiv svoje tvrtke kako bi ostvario osobnu korist. S druge strane, korporativni kriminalitet uključuje vlasnike organizacija i druge ključne subjekte koji provode ilegalne aktivnosti u korist svoje korporacije, iskorištavajući inkriminirane radnje za poboljšanje poslovanja tvrtke. Kriminalitet bijelog ovratnika uvijek se povezuje s kriminalitetom pravnih osoba s obzirom na strukturu počinitelja takvih kaznenih djela. Premda se ne radi o novijem pojavnom obliku kriminaliteta, razmjeri koje uzrokuje su iznimni. U Hong Kongu su

¹ Petrović, B., Meško, G., Kriminologija, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2007., str. 22.

² Singer, M. et.al., Kriminologija, treće, izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2002., str. 19.

³ Šeparović, Z., Kriminologija i socijalna patologija, Narodne novine, Zagreb, 1987., str. 142.

⁴ Weisburd, D., Waring, E., White-collar crime and criminal careers. New York: Cambridge University Press, 2001., str. 1.

⁵ Singer, M. et.al., *op.cit.*, str. 628.

⁶ Braithwaite, J., White collar crime. Annual Review of Sociology, 11, 1-25, 1985., str. 19.

dužnosnici izvijestili o porastu ovog oblika kriminaliteta od 45% kriminaliteta u 2022.⁷ Od 2021. finansijski gubici od kriminaliteta bijelog ovratnika procjenjuju se na 426 milijardi dolara do 1,7 bilijuna dolara godišnje, a razlog širokog raspona procjena je zbog toga što većina kaznenih djela iz ove oblasti nije prijavljena.⁸

Imajući u vidu da se Bosna i Hercegovina nalazi na putu integracije u Europsku uniju (dalje: EU) te je 2022. godine dobila status kandidata, pred njom stoje brojni izazovi od kojih svi uporište nalaze u pozitivnim granama prava. U Prijedlogu Rezolucije Europskog parlamenta o izvješću Komisije o Bosni i Hercegovini za razdoblje 2019. – 2020.⁹, između ostalog, navodi se : “...ponavlja potrebu za iskorjenjivanjem veza politike i državnog aparata s organiziranim kriminalom jasnim zaštitnim mjerama za borbu protiv korupcije uz provjere i povećanu transparentnost političkih i upravnih tijela i učinkoviti kazneni progon istaknutih slučajeva korupcije, s posebnim naglaskom na rješavanje gospodarskog i finansijskog kriminala te kriminala u javnoj nabavi, slučajeva korupcije vezane uz pandemiju bolesti COVID-19 i provjere financiranja političkih stranaka i kampanja; potiče nadležna tijela da pokrenu istragu nezakonitog bogaćenja javnih službenika...”

Ovaj rad pruža analizu oblika kriminaliteta koji materijalnim štetama i sveopćoj slici Bosne i Hercegovine definitivno usporava mogućnost napretka na njezinom europskom putu.

2. Etiologija i fenomenologija kaznenih djela bijelog ovratnika

Kriminalna etiologija nastoji riješiti vječne probleme kriminologa, kao što su: kako pouzdano utvrditi uzroke kriminaliteta, je li kriminalitet posljedica jednog ili više uzroka, te djeluju li svi uzroci jednako ili različito.¹⁰ S obzirom da se kriminalitet bijelog ovratnika najčešće vezuje za pravne osobe, to su i uzroci kriminaliteta pravnih osoba raznoliki i u nekim aspektima razlikuju se od uzroka kriminaliteta fizičkih osoba. Opći uzroci kriminaliteta pravnih osoba uključuju interes fizičke osobe kao vlasnika da određena pravna osoba uspješno posluje, načine stjecanja dobiti koji često prelaze dopuštene granice, društvene okolnosti i ekonomske uvjete, globalizaciju sa svim njezinim prednostima i nedostacima, urušavanje političkih sustava poput socijalizma i Varšavskog ugovora, vlasničku transformaciju, otvorenost granica, ratove, ulazak multinacionalnih kompanija, pojavu domaćih tvrtki sumnjivog porijekla i namjera, nedostatak jakih

⁷ Available: <https://www.claglobal.com/insights/counteracting-the-rise-in-white-collar-criminality/>.

⁸ Flynn, J., 20 Shocking White-Collar Crime Statistics [2023]: The State Of White Collar Crime In The U.S. – Zippia, 2023, dostupno na: <https://www.zippia.com/advice/white-collar-crime-statistics/>

⁹ Prijedlog Rezolucije Europskog Parlamenta o Izvješću Komisije o Bosni i Hercegovini za razdoblje 2019. – 2020. (2019/2171(INI)) od

¹⁰ Konstatinović Vilić, S., Nikolić Ristanović, V., Kostić, M., Kriminologija, Pelikant print, Niš, 2009., str. 260.

državnih institucija i nadzornih mehanizama. Masmediji također mogu značajno utjecati na kriminalitet putem kampanja za poboljšanje uvjeta života građana.¹¹

Uzrok se može definirati kao ona objektivna, realna promjena koja nužno dovodi do neke druge realne promjene i tako u krug. U kriminologiji se susrećemo s različitim označavanjem uzroka koji dovode do nekog delinkventnog ponašanja i njihova totaliteta.¹² Uništenje dosadašnjeg gospodarstva dovelo je do osnivanja novih tvrtki te stranih kompanija i banaka, što je rezultiralo velikom preraspodjelom bogatstva. Tehnološki napredak omogućava zloupotrebu u prikrivanju transfera novca, brzu pokretljivost kapitala i registriranje tvrtki u drugim državama ili zemljama s jeftinijom zastavom. Dakle, društvena kriza, oružani sukobi i nemogućnost države da potpuno kontrolira i uredi tržište uzrokovali su pojavu kriminaliteta pravnih osoba, što su sve objektivni uzroci.¹³ Međutim, definiranje subjektivnih uzroka je složenije. Pravne osobe nemaju psihička svojstva fizičkih osoba, stoga se ne može govoriti o subjektivnim uvjetima poput psihičkih bolesti, neuroza, anomalija ili narkomanije. Pravna osoba misli, osjeća i djeluje kroz fizičke osobe koje izražavaju svoje subjektivne faktore, čime definiraju objektivni odnos pravne osobe prema kriminalnoj djelatnosti. Dakle, subjektivni uzroci koji se manifestiraju kod odgovorne fizičke osobe predstavljaju na određeni način subjektivne uzroke kriminalnog ponašanja pravne osobe.¹⁴

Razlog raširenosti kriminaliteta bijelog ovratnika leži u pretpostavci da za počinjenje bilo kojeg oblika gospodarskog kriminaliteta mora postojati pristup određenim aktivnostima ili mogućnost koja se može iskoristiti za ostvarenje nezakonite dobiti kroz gospodarske aktivnosti. Karakteristično za gospodarske delikte¹⁵ je poduzimanje prividno legalnih radnji uobičajenih u obavljanju određenog zanimanja¹⁶, te su stoga počinitelji najčešće gospodarski subjekti, odnosno poduzeća. U ime poduzetništva, većeg profita, održanja konkurentnosti tvrtki na tržištu, sprječavanja stečaja i općenito boljeg financijskog i tržišnog uspjeha, čine se kaznena djela kao što su utaja poreza, pronevjere, krivotvorenje novca i vrijednosnih papira, zlouporaba stečaja, kreditna prijevara, računovodstvena prijevara i druge vrste krivotvorenja poslovnih knjiga s ciljem prijave dioničara, kršenje prava konkurencije, lažni stečaj, pranje novca, *insider trading*, trgovačka korupcija i dr.¹⁷ Pored toga, kriminalitet bijelog ovratnika obilježava velika tamna brojka što otežava kazneni progno i sankcioniranje istoga.

¹¹ Ignjatović, Đ, Kriminologija, Nomos, Beograd, 2000., str. 225.

¹² Horvatić, Ž, Elementarna kriminologija, Školska knjiga, Zagreb, 1994., str. 93.

¹³ Buhovac, M, Kazneni postupak protiv pravnih osoba za stečajna kaznena djela u Bosni i Hercegovini, doktorska disertacija, Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru, 2019., str. 185.

¹⁴ Filipović, Lj., Ikanović, V., Krivični postupak protiv pravnih lica, edukativni modul, Projekt Visokog sudskog i tužiteljskog vijeća Bosne i Hercegovine, „Podrška pravosuđu u BiH- Jačanje tužiteljskih kapaciteta u sustavu kaznenog pravosuđa“, Sarajevo, 2012., str. 105-106.

¹⁵ Vidjeti: Orlović, A., Gospodarski kriminalitet u Kaznenom zakonu – modus operandi (ekonomski aspekt), Policijska i sigurnost, godina 18., br. 1., Zagreb, 2009., str. 3.

¹⁶ Eisenberg, U., Kriminologie, 3. Auflage, Carl Heymanns Verlag KG, Köln, 1990., str. 725

¹⁷ 15. Đurđević, Z., Kaznena odgovornost i kazneni postupak prema pravnim osobama u Republici Hrvatskoj, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 10, br. 2/2003, Zagreb, 2003., str. 722.

2.1. Oblici kriminaliteta bijelog ovratnika

Kriminalitet bijelog ovratnika obuhvaća širok spektar kaznenih djela razvrstanih u različite glave kaznenih djela unutar posebnog dijela kaznenog zakonodavstva. Samim time, više zaštićenih pravnih dobara su njime pogođeni. U teoriji postoje različite klasifikacije kriminaliteta bijelog ovratnika. Neki autori u okviru grupe imovinskog kriminaliteta posebno izdvajaju kriminalitet korporacija¹⁸ ili ga svrstavaju zajedno s kriminalitetom bijelog ovratnika. Kriminalitet korporacija jeste poseban vid kriminaliteta, ali on je samo jedan dio kriminaliteta pravnih osoba. On ne obuhvaća kriminalitet drugih pravnih osoba koje nisu korporacije, a čine kaznena djela i po pozitivnim propisima za to odgovaraju. Kriminalitet korporacija je usko vezan za kriminalitet bijelog ovratnika, ali se od njega ipak razlikuje. Temeljna razlika je što ga korporacije čine kršenjem propisa kojima je regulirano njihovo poslovanje. Pravne osobe se bave djelatnostima u svim oblastima poslovanja i ljudskog života uopće, pa su tako i protupravne aktivnosti širokog spektra. Analizirajući Kazneni zakon FBiH (dalje u tekstu: KZ FBiH)¹⁹ među prvima to su kaznena djela protiv gospodarstva, poslovanja i sigurnosti platnog prometa (Glava XXII. KZ FBiH) poput lažnog stečaja, nesavjesnog gospodarskog poslovanja, prijevare u gospodarskom poslovanju i sl. Zatim, u kriminalitet bijelog ovratnika spadaju i kaznena djela iz oblasti poreza (Glava XXIII. KZ FBiH) poput porezne utaje, podnošenje lažne porezne prijave i sl.; kaznena djela protiv imovine (Glava XXV. KZ FBiH) poput utaje, prijevare, oštećenja tuđe stvari i sl.; kaznena djela protiv okoliša, poljoprivrede i prirodnih dobara (Glava XXVI. KZ FBiH); kaznena djela protiv opće sigurnosti ljudi i imovine (Glava XXVII. KZ FBiH); kaznena djela podmićivanja i kaznena djela protiv službene i druge odgovorne funkcije (Glava XXXI. KZ FBiH). Štete koje nanose ova kaznena djela su materijalni gubici (lažno prikazivanje prihoda, multinacionalno podmićivanje i pranje novca), povređivanje i smrt velikog broja ljudi (pojedini istražitelji navode da godišnje u svijetu zbog zločina bijelog ovratnika 110 000 ljudi postane nesposobno za rad, dok 30 000 ljudi umre)²⁰, kršenje propisa o kvaliteti i higijenskoj ispravnosti hrane, zagađenje okoliša sa svim posljedicama, odlaganje otrovnog otpada i korištenje opasnih tehnologija u procesu proizvodnje. Razvijene zemlje nastoje otpadne materije izvesti i odložiti izvan svojih granica, najčešće u siromašne i nerazvijene zemlje.²¹

Osim navedenih kaznenih djela, posebno opasan je i organizirani kriminalitet. Ova vrsta kriminaliteta prelazi okvire jedne države, dobivajući međunarodne razmjere bez poznavanja granica i državnog suvereniteta. Kada u počinjenju kriminalne djelatnosti surađuje više različitih poduzeća iz raznih zemalja riječ je o vrsti organiziranog kriminaliteta koji se u literaturi naziva tzv. prigodno organizirani kriminalitet.²² Njime se

¹⁸ Marković, I., Osnovi kriminologije, Pravni fakultet, Banja Luka, 2007., str. 218.

¹⁹ Kazneni zakon Federacije BiH ("Sl. novine FBiH", br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017 i 31/2023)

²⁰ Ignjatović, Đ., *op.cit.*, str. 212.

²¹ Filipović, Lj., Ikanović, V., *op.cit.*, str. 108.

²² Vidjeti kod: Lettieri, F., Erfahrungs bericht aus den Mitgliedstaaten des romanischen Rechtskreises unter Berücksichtigung der organisierten Kriminalität, in Die Bekämpfung des

označava kriminalna aktivnost više legalnih gospodarskih subjekata koji povremeno kada se za to pokaže prilika, ali ne slučajno, zajednički sudjeluju, planiraju, organiziraju i izvršavaju inkriminirajuće aktivnosti. Takav oblik kriminalne djelatnosti poznat je primjerice u počinjenju utaja carina i subvencijskih prijevara na štetu proračuna EU. Najčešći počinitelji takvih djela su proizvođači, prerađivači i izvoznici koji zajednički organiziraju počinjenje prijevara, često se pri tome služeći podmićivanjem javnih službenika i financijskih kontrolora. Među temeljne djelatnosti organiziranog kriminaliteta spadaju: trgovina drogama, trgovina oružjem, krađa i trgovina automobilima, trgovina ljudima, kreditiranje (zelenarenje), trgovina djecom, trgovina ljudskim organima, pranje novca, računalni kriminalitet, krivotvorine, trgovina nuklearnim materijalima, prostitucija, igre na sreću, reket, pedofilija, porno industrija, trgovina cigaretama i alkoholom. Dakle, same djelatnosti određuju neophodnost njihovog vršenja preko pravnih osoba kao što su tvornice, laboratoriji, bolnice, producerske kuće, transportne kompanije, banke, osiguravajuća društva i slično.²³

Osim prigodno organiziranog kriminaliteta legalnih poduzeća, pravne osobe osnivaju i zločinačke organizacije. Naime, organizirani kriminalitet javlja se i u obliku legalno osnovanih poduzeća te pod krinkom dopuštene poduzetničke aktivnosti obavljaju kriminalnu djelatnost.²⁴ Danas je, naime, glavno područje djelovanja organiziranih zločinačkih skupina gospodarstvo, odnosno ekonomski organizirani kriminalitet. To proizlazi i iz poredbenog internog izvješća EU još iz 1997. godine u kojem su države članice pozvane da definiraju organizirani kriminalitet, u većini navele kao njegovo glavno obilježje bavljenje financijskim i uopće gospodarskim kriminalitetom.²⁵ Razlog usidrenja organiziranog kriminaliteta u području gospodarstva proizlazi iz njihova zajedničkog krajnjeg cilja, no ono što ih razlikuje jesu metode ostvarenja toga cilja. I gospodarstvo i organizirani kriminalitet primarno su orijentirani stvaranju materijalne koristi; gospodarski subjekti legalno gospodarskom aktivnošću, a organizirane kriminalne skupine ilegalno počinjenjem kaznenih djela. Osim tradicionalnih aktivnosti koje se sastoje u bavljenju tzv. "podzemnim" kriminalnim djelatnostima na ilegalnim tržištima (droga, prostitucija, oružje, cigarete, alkohol), organizirani kriminalitet danas izlazi i na nacionalna i svjetska tržišta infiltrirajući se u legalne gospodarske tokove. On zlorabi uobičajene tehnike i sredstva u gospodarstvu s ciljem izvlačenja iznimno velikih profita koji se mogu upotrijebiti i za financiranje, organiziranje i zaštitu tradicionalnih kriminalnih aktivnosti.²⁶ Uplitanje u gospodarski sustav i njegovu instrumentalizaciju u svrhu ostvarivanja

Subventions-betrugs im EG-Bereich, Schriftenreihe der Europäischen Rechtsakademie Trier, Köln, 1993., str. 92-97.

²³ Buhovac, M., *op.cit.*, str. 189.

²⁴ Schick, P., Organisierte Kriminalität und Wirtschaft, in Organisierte Kriminalität und Wirtschaftsrecht, Landesgruppe Österreich der Internationalen Strafrechtsgesellschaft, Wien, 1998., str. 54.

²⁵ Den Boer, M., The fight against organised crime in Europe: a comparative perspective, European Journal on Criminal Policy and Research, br. 9, 2001., str. 262-263.

²⁶ Rider, B. Y., Organised Economic Crime, Institute of Criminology, MJIB, Fraud 1, University of Cambridge, Cambridge, 1996., str. 4.

nezakonite materijalne koristi organiziranom kriminalitetu omogućuje visok stupanj profesionalizacije kriminalnih djelatnosti.²⁷

2.2. Kriminološka svojstva počinitelja kriminaliteta bijelog ovratnika

S obzirom da se kriminalitet bijelog ovratnika vezuje uz svojstva počinitelja, a to je da se radi o visokopozicioniranim službenicima važno je ukazati na kriminološka obilježja takvih počinitelja. Još su Jaspan i Black u svojim studijama navodili neke karakteristike delinkvenata bijelog ovratnika. Ističu da su to, u pravilu, osobe iz srednjeg ili višeg društvenog sloja, koje ekonomski razlozi rjeđe tjeraju na protupravno ponašanje. Odgoj i školovanje najčešće završe u visokim školama i dobro su upoznati s etičkim vrijednostima zapadne civilizacije. Najčešće potječu iz obitelji koje uživaju ugled sredine u kojoj žive, sudjeluju u dobrotvornim akcijama i ispunjavanju religiozne obveze. Ovi autori još su tada navodili kako štete od kriminaliteta bijelog ovratnika dostižu približno 4 milijuna dolara svaki dan.²⁸ Što se tiče osobnih svojstava delinkvenata bijelog ovratnika, Jaspan i Black smatraju da je najgore što je riječ o ljudima za koje nitko ne bi mogao pretpostaviti da bi se usudili izvršiti neku protupravnu radnju.

Prema Sutherlandu, definicija kriminaliteta bijelog ovratnika ima pet osnovnih elemenata: a) riječ je o kaznenom djelu; b) počinitelj je osoba stanovita ugleda; c) počinitelj pripada višem društvenom sloju; d) počinjeni delikt u neposrednoj je vezi sa zanimanjem počinitelja; e) najčešće je riječ o zloupotrebi povjerenja. Sutherlandova teorija o kriminalitetu bijelog ovratnika usredotočila se uglavnom na delikte počinjene radi dobiti poslovnih udruženja u kojima je počinitelj zaposlen, s implicitnim ili eksplicitnim dopuštenjem uprave. Međutim, velik je broj delikata počinjenih radi osobne koristi u okviru posla i bez znanja poslodavca. Štoviše, mnogi delikti počinje se na štetu poslodavaca, pa se zato česti koristi i pojam „činovničkog kriminaliteta“.²⁹

S druge strane, W. Zimpins dijeli počinitelje bijelog ovratnika u tri kategorije. U najdonji sloj spadaju takozvane sitne ribe, mali poslovni ljudi i trgovci. Motiv njihovog djelovanja često je održavanje puke egzistencije, pa oni nemaju niti mogućnosti, niti potrebnih veza za aktivnosti većih razmjera. Motiv djelovanja srednjeg sloja je želja za postizanjem višeg društvenog statusa i jačeg utjecaja u gospodarskom društvu. Najviši sloj čine osobe koje Sutherland definira kao „društveno ugledne i ekonomski jake osobe na odgovornim položajima, ponekad vrlo utjecajni pripadnici gornje društveno-ekonomske klase“. Oni nastoje da se prividno zakonitim putem domognu što višeg gospodarskog položaja, a da bi u tome uspjeli povezuju se i s predstavnicima vlasti. Mergen je opisao ličnost tipičnog počinitelja bijelog ovratnika: „ugledni društveni položaj ovih prijestupnika nije rezultat njihovih pozitivnih karakternih osobina, već takav položaj zahvaljuju svom bogatstvu. Ono im donosi moć. U svojim odnosima s drugim ljudima oni ističu svoje bogatstvo, jer za njih je moć posjedovanje materijalnih dobara, a moć treba prikazati“.³⁰

²⁷ Đurđević, Z., *op.cit.*, str. 723-724.

²⁸ Singer, M. et.al., *op.cit.*, str. 629.

²⁹ *Ibid*, str. 630.

³⁰ Šeparović, Z., *op.cit.*, str. 143.

Kad je riječ o kognitivnim sposobnostima radi se o osobama koje su prije svega visokoobrazovane zbog čega se pretpostavlja da zbog toga imaju i viši kvocijent inteligencije, s tim što se smatra da je kod onih koji su uhićeni i osuđeni koeficijent inteligencije nešto niži u odnosu na one koji još nisu otkriveni i procesuirani, jer nisu uspjeli izbjeći pravdi.³¹ U kriminološkim istraživanja ovog oblika kriminaliteta govori se i o motivaciji počinitelja pri čemu je primarna pohlepa u obliku stjecanja protupravne imovinske koristi za vlastite svrhe, ili pak za svrhe tvrtke za koju počinitelj radi. Među motive počinitelja kriminaliteta bijelog ovratnika spada i potreba za kontrolom, ali i jedan oblik pasivne agresije. Kriminalce bijelog ovratnika, također, može motivirati i činjenica da se pojavila realna, dovoljno sigurna prilika s malo rizika za pribavljanje protupravne imovinske koristi. Što se tiče same ličnosti ovih počinitelja karakterizira ih emocionalna hladnoća, nedostatak kajanja za svoja nedjela, manipulativnost, prevrtljivost i površni šarm, te oportunizam i utilitarizam.³²

3. Kaznenopravni aspekti kriminaliteta bijelog ovratnika

Kriminalitet predstavlja predmet kaznenog prava, a to je i najvažniji dio predmeta kriminologije.³³ S obzirom na širok spektar vrste i oblika kaznenih djela koja se mogu počiniti u okviru kriminaliteta bijelog ovratnika, najprije je sa stajališta kaznenog materijalnog prava važno odrediti tko se može javiti kao počinitelj ovog oblika kriminaliteta. Kriminalitet bijelog ovratnika specifičan je po svojoj prirodi jer se radi o djelima koja su nenasilna, za razliku od primjerice krvnih delikata, ali su financijski motivirana kaznena djela koja su počinili pojedinci, tvrtke ili državni službenici. Ta kaznena djela uključuju prijevaru, prikrivanje ili povredu povjerenja, a prvenstveno su vođena financijskom dobiti.

3.1. Pojam odgovorne osobe kod kaznenih djela bijelog ovratnika

Imajući u vidu oblike kriminaliteta bijelog ovratnika, jasno je da radi o kaznenim djelima koja se najčešće čine u okviru pravnih osoba. Veliki broj kaznenih djela pravnih osoba su *delicta propria* te ih može počiniti samo određena osoba, odnosno odgovorna osoba u pravnoj osobi. Kod njih je kruh mogućih počinitelja sužen. Najčešće se radi o djelima koja mogu počiniti samo „službene osobe“, „odgovorne osobe“ ili „vojne osobe“, iako to svojstvo može biti definirano i drukčije, npr. kao „majka“ kod usmrćenja ili kao „građanin Republike Hrvatske“ kod niza kaznenih djela.³⁴ Osim toga, kaznena djela iz kruga bijelog ovratnika mogu biti i vlastoručna. To su kaznena djela koja počinitelj mora izvršiti sam, kao npr. stečajna kaznena djela ili davanje lažnog iskaza i sl. Stoga će za pronalazak počinitelja kaznenog djela iz oblasti kriminaliteta bijelog ovratnika uvijek

³¹ Repišti, S., "Profiliranje kriminalaca iz grupe "bijelih ovratnika"," Kriminalistička teorija i praksa, 2017., str. 70.

³² *Ibid*, str. 72-74.

³³ Horvatić, Ž., *op.cit.*, str. 24.

³⁴ Novoselec, P., Opći dio kaznenog prava, Pravni fakultet Osijek, 2016., str. 120.

potrebno definirati fizičku osobu, bez obzira radi li se o okupacijskom ili korporativnom obliku istoga. U kaznenom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine problem s utvrđivanjem kaznene odgovornosti pravne osobe jeste ekstenzivna odredba o tome tko se smatra odgovornom osobom u pravnoj osobi³⁵, premda se ista može opravdati željom zakonodavca da obuhvati što širi krug počinitelja unutar pravne osobe. Usporedno, u Zakonu o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela u Republici Hrvatskoj propisano je da je odgovorna osoba fizička osoba koja vodi poslove u pravnoj osobi ili joj je na bilo kojoj razini povjereno obavljanje poslova iz područja djelovanja pravne osobe.³⁶ Sam pojam 'odgovoran' znači onaj koji savjesno s odgovornošću obavlja dužnosti, ili koji ima dužnost obaviti neki posao, zadatak i za rezultate toga preuzima odgovornost.³⁷ Dužnosti koje odgovorna osoba obavlja povjerene su zakonom ili općim aktom pravne osobe. Osim toga, osoba kojoj je povjereno vođenje poslova društva upisuje se u sudski registar. Međutim, u praksi se ne mora nužno dogoditi da se kao počinitelj kaznenog djela javi ta formalno određena osoba, premda je kod *delicta propria* to prirodno moguće. Zato se u određenju odgovorne osobe mora uzeti u obzir i materijalni element.³⁸ Treba uzeti u obzir i to da se kod kaznenih djela iz oblasti bijelog ovratnika kao počinitelji javljaju osobe koje nemaju svojstvo odgovorne osobe, nego su to „obični“ zaposlenici pravne osobe koji čine protupravne aktivnosti za vlastitu korist. S kriminološkog aspekta radi se o osobama koje polaze od teze „nitko neće primijetiti da sam to bio ja“.³⁹ Takve osobe odgovarat će kao samostalni počinitelji pojedinih kaznenih djela, a ne kao odgovorne osobe u pravnim osobama. Otud i kod većine gospodarskih kaznenih djela sintagma „tko“ u zakonskim opisima pojedinih kaznenih djela, što je slučaj kod većine modernih kaznenih zakonika koji ne poznaju pojam odgovorne osobe.⁴⁰

³⁵ Odgovorna osoba je osoba u privrednom društvu ili u drugoj pravnoj osobi kojoj je s obzirom na njenu dužnost ili na osnovu posebne ovlasti povjeren određeni krug poslova koji se odnose na primjenu zakona ili propisa donesenih na osnovu zakona, ili općeg akta privrednog društva ili druge pravne osobe u upravljanju i rukovanju imovinom, ili se odnose na rukovođenje proizvodnjom ili nekom drugom privrednom djelatnošću ili na nadzor nad njima. Odgovornom osobom smatra se i službena osoba u smislu stava 3. ovog člana kad su u pitanju radnje čijim je učiniteljem označena odgovorna osoba, a nisu propisane kao krivično djelo odredbama glave o krivičnim djelima protiv službene i druge odgovorne funkcije ili odredbama o krivičnim djelima čiji je učinitelj službena osoba propisanim u nekoj drugoj glavi ovog zakona ili drugim zakonom Federacije ili kantona. Čl. 2. st. 6. Kaznenog zakona Federacije BiH (("Sl. novine FBiH", br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017 i 31/2023), dalje: KZ FBiH

³⁶ Čl. 4. Zakona o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela (NN, br. 151/03, 110/07, 45/11, 143/12, 114/22, 114/23), dalje: ZOPOKD RH

³⁷ Hrvatski jezični portal, dostupno na <http://hjp.znanje.hr>

³⁸ Na to ukazuje i sudska praksa BiH u presudi vijeća Apelacijskog odjeljenja Suda BiH br. S1 2 K 013147 15 Kžk od 22. listopada 2015. godine u kojoj se navodi da status odgovorne osobe ima i osoba koja faktično obavlja povjerene poslove, bez postojanja formalnog ovlaštenja. Vidjeti: Sud BiH, Bilten sudske prakse br. 6/2016, Sarajevo, str. 82.

³⁹ Repišti, S., *op.cit.*, str. 72.

⁴⁰ Novoselec, P., Odgovornost pravnih osoba u budućem hrvatskom kaznenom pravu, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 49 (6), Zagreb, 1999., str. 11.

3.2. Krivnja

Kriminalitet bijelog ovratnika vezan je uvijek za fizičku osobu, s tim što je ona zbog svog specijalnog svojstva odgovorna za kazneno djelo pravne osobe ili je kazneno djelo počinila protiv te pravne osobe pa će samostalno odgovarati za svoja protupravna ponašanja. Međutim, ako se kazneno djelo čini za i u korist pravne osobe, onda se odgovornost pravne osobe temelji na krivnji odgovorne osobe. Odgovorna osoba je ona koja vodi poslove pravne osobe ili joj je na bilo kojoj razini povjereno obavljanje poslova iz područja djelovanja pravne osobe. Dakle, to ne mora biti samo ona osoba koja je kao odgovorna upisana u sudski registar ili koja je hijerarhijski na vrhu te pravne osobe, nego to može biti bilo koji zaposlenik pravne osobe koji ima određena ovlaštenja u njoj. Pritom nije dovoljno da je počinjeno kazneno djelo, već suvremeno kazneno pravo zahtijeva da je počinitelj kriv za to protupravno djelo; načelo krivnje. Otud načelo da nema kazne bez krivnje (*nullum crimen nulla poena sine culpa*), čime se isključuje svaki oblik kažnjavanja koji bi se zasnivao na objektivnoj odgovornosti.⁴¹ Pri utvrđivanju krivnje kod fizičkih osoba krivnja ima dvobazični pojam. To znači da je krivnja kombinacija svijesti o djelu i svijesti o protupravnosti tog djela. Kod pravnih osoba, polazeći od zakonskih odredbi da je za odgovornost pravne osobe potrebno utvrditi krivnju fizičke (odgovorne) osobe, otvara se niz drugih pitanja. Tako ZOPOKD RH propisuje mogućnost odgovornosti pravne osobe ukoliko je kaznenim djelom odgovorne osobe povrijeđena neka dužnost pravne osobe ili je njime pravna osoba ostvarila ili trebala ostvariti protupravnu korist za sebe ili drugoga.⁴² Nadalje, ZOPOKD RH propisuje da će se pravna osoba kazniti za kazneno djelo odgovorne osobe i u slučaju kad se utvrdi postojanje pravnih i stvarnih zapreka za utvrđivanje odgovornosti odgovorne osobe. Kako i sam Kazneni zakon RH (dalje u tekstu: KZ RH)⁴³ nalaže kažnjivo je postupanje s namjerom da se poćini kazneno djelo, a iz nehaja samo onda kada je to zakonom izričito propisano.⁴⁴ Dakle, za krivnju pravne osobe potrebno je utvrditi namjeru pravne osobe, odnosno odgovorne osobe u pravnoj osobi.

Kod kriminaliteta bijelog ovratnika najčešće će se raditi o izravnoj namjeri kao obliku poćinjenja ovih kaznenih djela, s obzirom da se radi o osobama koje najbolje poznaju poslovanje svog poduzeća i nezamislivo je da se svijest o kaznenom djelu može relativizirati na bilo koji način. Osim toga, uzmemo li u obzir i kognitivne sposobnosti s kriminološkog aspekta, najteži stupanj krivnje ostaje gotovo pa jedina mogućnost poćinjenja kaznenih djela iz oblasti kriminaliteta bijelog ovratnika. Primjer za to je kazneno djelo lažnog stećaja.⁴⁵ Ovo djelo čini onaj tko u cilju izbjegavanja plaćanja svojih obveza, prividnim ili stvarnim umanjnjem svoje imovine prouzrokuje stećaj tako što: cijelu ili dio imovine prividno ili ispod tržišne vrijednosti proda, prikrije, besplatno ustupi ili uništi; b) zakljući fiktivne ugovore o dugu ili prizna nepostojećę traćbine; c) prikrije,

⁴¹ Buhovac, M., *op.cit.*, str. 10.

⁴² Čl. 3. ZOPOKD RH

⁴³ Kazneni zakon (NN, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, 114/22, 114/23, 36/24)

⁴⁴ Čl. 27. KZ RH

⁴⁵ Čl. 244. KZ FBiH

uništi, preinači ili tako vodi poslovne knjige, isprave ili spise koje je po zakonu ili drugom propisu obavezan voditi, da se iz njih ne može utvrditi stvarno imovinsko stanje, ili to stanje sačinjavanjem lažnih isprava ili na drugi način prikaže takvim da se po toj osnovi može otvoriti stečaj, čime izazove prezaduženost ili nesposobnost za plaćanje. Premda zakonski opis ovog kaznenog djela počinje sa „tko“ čime se aludira na *delicta communia*, ovo djelo je ipak *delicta propria* gdje će s obzirom na prirodu djela počinitelj u pravilu biti osoba koja je po svom položaju u pravnoj osobi u mogućnosti donositi odluke koje se odnose na raspolaganje imovinom te pravne osobe. To je i dalje odgovorna osoba koja ima ovlasti raspolagati imovinom društva, bez obzira radi li se o pojedincu ili kolektivnom organu kao odgovornoj osobi u pravnoj osobi. Za kaznenu odgovornost potrebna je izravna namjera kao najviši stupanj krivnje.⁴⁶

3.3. Granice odgovornosti fizičkih osoba kod kriminaliteta bijelog ovratnika

Kod kriminaliteta bijelog ovratnika postavlja se pitanje do koje granice će odgovarati fizička osoba za kazneno djelo pravne osobe. Kod okupacijskog kriminaliteta bijelog ovratnika počinitelj postupa u vlastitu korist i najčešće protiv pravne osobe koje je zaposlenik. Stoga je kod ovog oblika lakše utvrditi krivnju i izreći kaznenopravnu sankciju, nego kod korporativnog oblika kriminaliteta bijelog ovratnika. To iz razloga što bez obzira na odgovornu osobu unutar neke organizacije postoji lanac osoba uključenih u protupravne aktivnosti i teško je pronaći i procesuirati sve počinitelje. Međutim, s kaznenopravnog stajališta temelj odgovornosti pravne osobe jeste odgovorna osoba u njoj, a to je ona kako je definira čl. 2. st. 5. KZ FBiH. Naime, KZ FBiH u čl. 129. određuje da je pravna osoba odgovorna za kazneno djelo i kada počinitelj za počinjeno kazneno djelo nije kriv. Iako nije izričito propisano zakonom, vjerojatno se mislilo da ukoliko postoji neki od razloga isključenja krivnje počinitelja kaznenog djela počinjenog u ime, za račun ili u korist pravne osobe (npr. neubrojivost ili neotklonjiva zabluda), to nije zapreka za utvrđivanje odgovornosti pravne osobe za počinjeno kazneno djelo. Isto tako, u Zakonu o kaznenom postupku FBiH (dalje u tekstu. ZKP FBiH)⁴⁷ propisano je da se protiv pravne osobe može voditi kazneni postupak i utvrditi njena odgovornost za kazneno djelo i onda kada protiv počinitelja kazneni postupak nije moguće pokrenuti, odnosno voditi iz zakonom propisanih razloga.⁴⁸ Ti razlozi su npr. smrt počinitelja, duševna bolest, amnestija, pomilovanje, imunitet.⁴⁹ Dakle, odredbu KZ-a FBiH trebalo bi precizirati pa kazati da će se pravna osoba kazniti za kazneno djelo odgovorne osobe i u slučaju kad se

⁴⁶ Vidjeti i: Primorac, D., Buhovac, M., Izravna namjera kao uvjet kažnjivosti odgovornih osoba za *delicta propria*, Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru br. XXVI., 2018., str. 37. – 58.

⁴⁷ Zakon o kaznenom postupku FBiH („Službene novine FBiH“, br. 35/003, 56/2003-ispravka, 78/2004, 28/2005, 55/2006, 53/2007, 9/2009, 12/2010, 8/2013, 59/2014, 74/2020)

⁴⁸ Čl. 375. st. 2. ZKP-a BiH, čl. 396. st. 2. ZKP-a FBiH, čl. 364. st. 2. ZKP-a RS i čl. 375. st. 2. ZKP-a BD BiH

⁴⁹ Filipović, Lj., Ikanović, V., *op.cit.*, str. 42.

utvrdi postojanje pravnih ili stvarnih zapreka za utvrđivanje odgovornosti odgovorne osobe.⁵⁰

Pošto se stvarnom smetnjom za pokretanje kaznenog postupka može smatrati i nepostojanje dokaza za osnovanu sumnju da je točno određena, odnosno identificirana osoba - počinitelj kaznenog djela za čije počinjenje inače postoji dovoljno dokaza, moguće je podnijeti optužnicu protiv pravne osobe za kazneno djelo neidentificiranog počinitelja i nakon provedenog postupka donijeti presudu kojom će pravna osoba biti proglašena odgovornom za to kazneno djelo. Dakle, odgovornost pravne osobe za kazneno djelo ne isključuje krivnju fizičke osobe koja je počinitelj kaznenog djela za koje odgovara i pravna osoba, te krivnju odgovorne osobe u vodećim ili nadzornim organima pravne osobe koja je svojim radnjama poduzetim u okviru djelovanja vodećeg ili nadzornog organa pravne osobe kojim je ostvaren doprinos tih organa pravne osobe počinjenju kaznenog djela, ostvarila obilježja određenog kaznenog djela.⁵¹

Osim što zbog neprecizne nomotehnike odredba nije sasvim ni pravno logična, ovakvim normiranjem dolazi se do zaključaka koji ukazuju da kaznena odgovornost pravnih osoba u BiH počiva na autonomnoj odgovornosti, jer se tumačenjem ovako postavljene odredbe može zaključiti da se odustaje od utvrđivanja krivnje odgovorne osobe. Za autonomnu odgovornost bitno je to da pravna osoba kao pravni subjekt *sui generis* odgovara za svoja ponašanja i posljedice koje su nastupile uslijed njezinog djelovanja, dakle nije bitna veza između radnje fizičke osobe i radnje pravne osobe. Ali s druge strane, miješa se s modelom izvedene odgovornosti jer primarno polazi od utvrđivanja krivnje počinitelja – fizičke osobe.⁵² U stavku 2. ovog članka navodi se sasvim kontradiktorna odredba u odnosu na stavak 1. istog članka koji propisuje da odgovornost pravne osobe ne isključuje krivnju fizičkih, odnosno odgovornih osoba za počinjeno kazneno djelo. Ako se držimo postulata izvedene odgovornosti, onda je nesumnjivo da kaznena odgovornost pravne osobe ne isključuje utvrđivanje kaznene odgovornosti fizičkim osobama, odnosno kako navode autori Komentara Kaznenih zakona⁵³ i odgovornost vodećih i nadzornih osoba za radnje poduzete u okviru svoga djelovanja, a koje se odnose na njihov doprinos počinjenju kaznenog djela.

Nadalje, propisano je⁵⁴ da za kaznena djela počinjena iz nehaja (čija?), pravna osoba može biti odgovorna pod uvjetima propisanim u čl. 124. toč. d) ovog zakona, te da se u tom slučaju pravna osoba može blaže kazniti (fakultativna osnova za ublažavanje kazne pravnoj osobi). Iz ove odredbe se može zaključiti da ostali oblici doprinosa vodećih

⁵⁰ Kako je propisano i u čl. 5. st. 2. ZOPOKD-a RH.

⁵¹ Buhovac, M., *op.cit.*, str. 111.

⁵² Šire o teorijama ili modelima kaznene odgovornosti pravnih osoba: Horović, S., Mišić Radanović, N., Deliktna odgovornost pravnih osoba u poredbenom i pozitivnom zakonodavstvu i sudskoj praksi, Zbornik radova "Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse", Mostar, 2016,14, str. 180-203.

⁵³ Babić, M., Filipović, Lj., Marković, I., Rajić, Z., Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini, Knjiga I, Zajednički projekat Vijeća Evrope i Evropske komisije, Sarajevo, 2005., str. 474.

⁵⁴ Čl. 125. st. 3. KZ-a BiH, čl. 129. st. 3. KZ-a FBiH, čl. 106. st. 3. KZ-a RS i čl. 129. st. 3. KZ-a BD BiH

ili nadzornih organa pravne osobe propisani u točkama a) – c) čl. 124. ovog zakona, s obzirom na svoj sadržaj pretpostavljaju namjernu djelatnost počinitelja. I u ovom stavku nije sasvim jasno radi li se o nehaju odgovorne (u KZ-u BiH fizičke osobe), ili o nehaju vodećih ili nadzornih organa, jer to dovodi u pitanje vrstu odgovornosti koja se u bosanskohercegovačkom pravu primjenjuje na pravne osobe.

Odredbom čl. 125. st. 4. KZ-a BiH⁵⁵ propisano je da kada u pravnoj osobi osim počinitelja nema druge osobe ili organa koji bi mogli usmjeravati ili nadzirati počinitelja, pravna osoba odgovara za počinjeno kazneno djelo u granicama počiniteljeve odgovornosti. Odredba se dakle odnosi na odgovornost dviju vrsta pravnih osoba:

- pravnih osoba koje u svom članstvu nemaju druge osobe osim počinitelja i
- pravnih osoba koje u svom članstvu imaju i druge osobe osim počinitelja, ali nemaju organa personalno različitog od počinitelja koji bi mogao usmjeravati ili nadzirati počinitelja⁵⁶.

Ako je riječ o jednoj od ove dvije vrste pravnih osoba, pravna osoba odgovara za počinjeno kazneno djelo u ime, za račun ili u korist pravne osobe u granicama počiniteljeve odgovornosti. To znači ako je iz nekog razloga isključena krivnja počinitelja, isključena je i odgovornost pravne osobe za kazneno djelo počinitelja. Kod ove dvije vrste pravnih osoba postoji potpuno personalno preklapanje počinitelja i pravne osobe, odnosno počinitelja i vodećih ili nadzornih organa pravne osobe, pa nije moguće odgovornost pravne osobe promatrati odvojeno od počiniteljeve odgovornosti, niti se za utvrđenje odgovornosti pravne osobe za kazneno djelo traži utvrđenje nekog od oblika doprinosa pravne osobe počinjenju kaznenog djela koji su predviđeni u točkama a) – d) čl. 124. KZ-a BiH.⁵⁷ Ova odredba predstavlja odstupanje od zakonom prihvaćenog modela limitirane izvedene odgovornosti pravne osobe za kazneno djelo i predstavlja striktni model izvedene odgovornosti.

4. Izazovi kaznenog progona kriminaliteta bijelog ovratnika

Ako uzmemo u obzir da se radi o vrlo složenom obliku kriminaliteta, kojeg obilježava velika tamna brojka kaznenih djela, različiti oblici počinjenja istoga, kriminološki aspekti počinitelja koji otežavaju pronalazak i procesuiranje istih, onda zaista postoje brojni izazovi u borbi protiv ovog oblika kriminaliteta. Premda neka novija komparativna istraživanja pokazuju kako je broj kaznenih djela iz oblasti kriminaliteta bijelog ovratnika u padu, to se ne može pripisati uspješnosti kaznenog pravosuđa u kaznenom progonu ovih kaznenih djela. Autori ističu da se radi o zlouporabi instituta sporazuma o krivnji državnog odvjetnika s okrivljenikom, odnosno američkog sporazuma o odgođenom kaznenom progonu zbog čega se čini da se broj ovih kaznenih djela

⁵⁵ Istovjetnu odredbu sadrže čl. 129. st. 4. KZ-a FBiH, čl. 106. st. 4. KZ-a RS i čl. 129. st. 4. KZ-a BD BiH.

⁵⁶ Filipović, Lj., Ikanović, V., *op.cit.* str. 43.

⁵⁷ *Ibid.* str. 44.

smanjio.⁵⁸ Ono što autori navode kao cilj ovih sporazuma jeste izbjegavanje skupih sudskih postupaka i omogućavanje tvrtkama da nastave poslovati bez stigme i pravnih posljedica koje dolaze s priznanjem krivnje. Međutim, takve kazne nerijetko predstavljaju preblage sankcije za počinitelje čime se ne postiže svrha kažnjavanja te postoji bojazan od recidivizma. Stoga se ispravno ističe kako bi pretjerano oslanjanje na ove sporazume u nedostatku ortodoksnijih kaznenih postupaka, moglo dovesti do slabljenja učinkovitosti kaznenog progona. Takva postupanja mogu dovesti do nepovjerenja građana u pravosudni sustav, a jedno novije istraživanje koje se provelo anketiranjem američkih građana iznenađujuće pokazuje umjerenu podršku sklapanja takvih sporazuma.⁵⁹ Statistički podaci u Hrvatskoj za posljednje dvije godine (2021. i 2022.) pokazuju porast kaznenih djela iz oblasti primjerice gospodarskog kriminaliteta, kao jednog oblika kriminaliteta bijelog ovratnika. Najčešća kaznena djela u ovom periodu su krivotvorenje službene ili poslovne isprave, zlouporaba položaja i ovlasti, zlouporaba povjerenja u gospodarskom poslovanju, utaja poreza ili carine, davanje mita, pronevjera, prijevara u gospodarskom poslovanju, pranje novca.⁶⁰ U tablici ispod nalaze se statistički podaci za 2023. godinu o prijavljenim i razriješenim najučestalijim kaznenim djelima iz oblasti gospodarskog kriminaliteta u Republici Hrvatskoj.

Redni br.	Najbrojnija kaznena djela gospodarskog kriminalitete	Prijavljena kaznena djela	Razriješena kaznena djela
1.	Krivotvorenje službene ili poslovne isprave	1.454	1.459
2.	Zlouporaba položaja i ovlasti	588	587
3.	Zlouporaba povjerenja u gospodarskom poslovanju	498	498
4.	Prijevara u gospodarskom poslovanju	303	280
5.	Pronevjera	263	246
6.	Utaja poreza ili carine	211	214
7.	Pranje novca	178	179

⁵⁸ St-Georges, S., Arel-Bundock, V., Blais, A., Mendoza Aviña, M., Jobs and Punishment: Public Opinion on Leniency for White-Collar Crime, National Library of Medicine, 2023.

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ Ministarstvo unutarnjih poslova, Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2022., dostupno na: https://mup.gov.hr/UserDocsImages/statistika/2024/3/Statisticki_pregled_2023_.pdf

8.	Povreda obveze vođenja trgovačkih i poslovnih knjiga	147	147
9.	Nedozvoljena trgovina	125	125
10.	Neisplata plaće	90	90
11.	Zlouporaba osobne isprave	90	89
12.	Pogodovanje vjerovnika	63	63
Ukupno		4.010	3.977

Tablica 1: MUP RH – Glavno tajništvo – Sektor za pravne poslove i strateško planiranje – Služba za strateško planiranje, statistiku i unaprjeđenje rada

Tablica prikazuje 90,5% uspješnost razrješavanja najučestalijih kaznenih djela iz oblasti gospodarskog kriminaliteta kao jednog od oblika kriminaliteta bijelog ovratnika, a ako ove podatke usporedimo s podacima iz 2022. gdje je ukupno navedenih prijavljenih kaznenih djela bilo 4.632, a razriješenih 4.615 što je 93,5% uočava se blagi pad uspješnosti za 2023. godinu, iako i dalje s vrlo visokim postotkom.⁶¹

Statistički podaci za BiH pokazuju dinamiku prijavljenih i riješenih kaznenih djela po glavama iz posebnog dijela kaznenih zakona. Tako podaci pokazuju da je primjerice u 2023. godini od ukupno prijavljenih 438 kaznenih djela protiv gospodarstva i platnog prometa osuđeno 143, ili pak od ukupno 1747 prijavljena kaznena djela protiv službene dužnosti osuđeno je 199 osoba.⁶² Statistički podaci iz FBiH ukazuju da je u 2022. godini za kaznena djela podmićivanja i kaznena djela protiv službene i druge odgovorne dužnosti bilo ukupno 4984 prijave, od kojih je osuđeno 313 osoba.⁶³

U svijetu se govori o provođenju internih istraga protiv kaznenih djela bijelog ovratnika pri čemu se nastoji iznaći rješenja kako bi takve istrage bile transparentne i pravedne. To je jedna od preventivnih mjera koja može pomoći tijelima kaznenog pravosuđa u borbi protiv ovog oblika kriminaliteta obzirom da protupravne radnje kreću upravo unutar tvrtki kojih su počinitelji zaposlenici ili rukovodeće osobe. Na primjer, u Francuskoj novi zajednički vodič o antikorupcijskim internim istragama sadrži „najbolje prakse” za provođenje interne istrage. Disciplinski sud nizozemske odvjetničke komore

⁶¹ Ministarstvo unutarnjih poslova, Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2022., dostupno na https://mup.gov.hr/UserDocsImages/statistika/2023/Statisticki_pregled_2022_web%20prelim.pdf

⁶² Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Punoljetni počinitelji kaznenih djela u Bosni i Hercegovini u 2023., dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2024/CRI_02_2023_Y1_1_BS.pdf ; O strukturi i procesuiranju pravnih osoba za gospodarski kriminalitet šire: Mišić Radanović, N., The liability of legal entities for criminal acts in Croatian court practice, 36th International Scientific Conference on Economic and Social Development – "Building Resilient Society", Zagreb, 2014, str. 225.-235.

⁶³ Federalno tužiteljstvo Bosne i Hercegovine, Informacija o primjeni Kaznenog zakona FBiH i stanju kriminaliteta FBiH u 2022., dostupno na: <https://portalfo1.pravosudje.ba/vstvfo-api/vijest/download/113702>

presudio je o posebnim zahtjevima kada odvjetnik provodi „neovisnu” istragu, npr. o neovisnosti istražitelja i njihovoj interakciji s uključenim stranama. Slični pozivi postoje i u drugim jurisdikcijama. U Kini postoje pravila koja utječu na to kako se podaci/dokazi mogu prikupljati za unutarnju istragu.⁶⁴

Jedna od preventivnih mjera u borbi protiv kriminaliteta bijelog ovratnika u europskim zemljama jeste mogućnost prijavljivanja povreda prava EU koje su štetne za javni interes, i takve osobe djeluju kao „zviždači” koji imaju zapravo ključnu ulogu u razotkrivanju i sprječavanju takvih povreda. Međutim, veliki broj takvih protupravnih postupanja ostaje neotkriven jer zviždači se boje prijaviti iste. U tu svrhu je donesena Direktiva o zaštiti osoba koje prijavljuju povrede prava EU⁶⁵ koja ima za cilj pružiti zajedničke minimalne standarde za zaštitu osoba koje prijavljuju nepravilnosti unutar tvrtki za koje rade. U svrhu provedbe ove direktive u Republici Hrvatskoj je donesen Zakon o zaštiti prijavitelja nepravilnosti.⁶⁶ Osim toga, na razini EU još od 1999. godine uspostavljen je Europski ured za zaštitu od prijevara koje uključuju upravo kaznena djela iz oblasti kriminaliteta bijelog ovratnika.

5. Viktimizacija kriminaliteta bijelog ovratnika

Za razliku od počinitelja kaznenih djela iz oblasti kriminaliteta bijelog ovratnika čiji je krug sukladno kaznenom zakonodavstvu sužen, žrtve počinjenja istih širokog su spektra. Ova kaznena djela pogađaju cjelokupno stanovništvo, počevši od pojedinačnog građanina, do organizacija u kojima počinitelji rade, pa sve do gospodarstva općenito. Tako prema statističkim podacima Ministarstva unutarnjih poslova RH bilo je prijavljeno 747 korupcijskih kaznenih djela (primanje mita u gospodarskom poslovanju, zlorabica položaja ili ovlasti, nezakonito pogodovanje, primanje mita, davanje mita, trgovina utjecajem, davanje mita za trgovinu utjecajem) kojima je počinjena materijalna šteta od 4.512.108 eura.⁶⁷ U jednom ranijem istraživanju vezano za gubitke prouzročene stečajnim kaznenim djelima utvrđeno je kako je prema podacima Porezne uprave FBiH evidentiran 141 porezni obveznik u stečaju čiji je dug po osnovu poreza, doprinosa, taksi i drugih naknada preko 50.000,00 KM za period zaključno s 31. prosincem 2017. prelazio iznos od 212 milijuna KM.⁶⁸ Kriminalitet bijelog ovratnika uključuje širok spektar žrtava koje su pretrpjele financijsku i moguću fizičku ili emocionalnu štetu od strane prevaranata srednje klase, rukovoditelja na visokoj razini, političara, zaposlenika i korporacija koji sudjeluju

⁶⁴ Top challenges for white collar crime and investigations lawyers in 2024, dostupno na: <https://www.aoshearman.com/en/insights/ao-shearman-on-investigations/top-challenges-for-white-collar-crime-and-investigations-lawyers-in-2024>

⁶⁵ Direktiva (EU) 2019/1937 Europskog parlamenta i Vijeća od 23. listopada 2019. o zaštiti osoba koje prijavljuju povrede prava Unije, SL L 305/17 od 26. studenog 2019.

⁶⁶ Zakon o zaštiti prijavitelja nepravilnosti (NN, br. 46/22)

⁶⁷ Ministarstvo unutarnjih poslova, Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2023., *op.cit.*, str. 55.

⁶⁸ Podatci dobiveni iz službenih podataka Porezne uprave FBiH, dostupno na <http://www.pufbih.ba/v1/novosti/1095/pregled-poreznih-obveznika-sa-iznosom-duga-preko-5000000-km-na-dan-31122017-godine>

u djelima obmane i prijevare kako bi postigli financijski uspjeh putem dvoiličan znači s malo ili nimalo obzira prema osobnoj i javnoj sigurnosti. Procjenjuje se da ukupni trošak kriminaliteta bijelog ovratnika u Sjedinjenim Američkim Državama doseže milijarde dolara i milijune žrtava godišnje, iako je bilo kakav prikaz točnih incidenata, uhićenja i kaznenih progona i dalje tajna. Žrtve kriminaliteta bijelog ovratnika često oklijevaju prijaviti incidente, a niži gubitci u dolarima mogu obeshrabriti ciljanu populaciju da pronađe pravo tijelo za prijavu, iako te prijevare rezultiraju visokim društvenim i pojedinačnim troškovima.⁶⁹ S druge pak strane, neki autori ističu kako u određenom broju slučajeva ne postoji fizička žrtva koja bi prijavila viktimizaciju jer je viktimizirano neko javno dobro ili vrijednost.⁷⁰ Uz različite modalitete počinjenja različitih oblika kaznenih djela iz oblasti kriminaliteta bijelog ovratnika, ova kaznena djela „krasi“ i tamna brojka koja se smatra i kriminološkim problemom. Praktična se dimenzija problema ponajprije dovodi u vezu s izostankom očekivane represivne (te u smislu recidivizma i preventivne) reakcije tijela kaznenog progona, zbog čega je počiniteljima uskraćena primjerena kazna (i tretman), a (konkretnim i budućim) žrtvama uskraćena je pomoć i zaštita, dok društvo u cjelini trpi nekažnjeno nepoštovanje normi.⁷¹

6. Zaključak

Kriminalitet bijelog ovratnika, nazvan zbog svojstva počinitelja koji ga čine, izazov je s kojim se susreću sva demokratska društva. Da bi se moglo govoriti o učinkovitoj borbi protiv ovog oblika kriminaliteta važno je uz objektivne uzroke kriminaliteta bijelog ovratnika razumjeti i one subjektivne koji se ponajviše odnose na počinitelja ovog oblika kaznenih djela. Tim više što se kriminalitet bijelog ovratnika nesporno veže za pravne osobe kao počinitelje kaznenih djela. Uz probleme koji se vezuju za kriminalitet bijelog ovratnika, u prvom redu širokog spektra kaznenih djela, kriminoloških svojstava specifičnog kruga počinitelja, velike tamne brojke u procesuiranju istih, kazneno materijalno pravo dalo je određena rješenja u borbi protiv ove vrste kriminaliteta, a za učinkovitost istoga potrebna je sustavna borba koja nužno uključuje usklađivanje zakonodavstva te empirijska istraživanja. Otkrivanje i procesuiranje počinitelja kaznenih djela iz oblasti kriminaliteta bijelog ovratnika u Bosni i Hercegovini otežava i recentni zakonodavni okvir o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela koji zahtijeva određene intervencije u cilju preciznije nomotehnike te restriktivnije definicije odgovorne osobe. Iz postojećih zakonskih rješenja nije razvidno na koji se model odgovornosti pravnih osoba odlučio zakonodavac u želji da ovo područje bude pravno uređeno po uzoru na poredbene pravne sustave. Što se tiče aktivnosti i mjera koje se mogu poduzeti u cilju učinkovitije borbe protiv ovog oblika kriminaliteta, radom su prikazana

⁶⁹ Dodge, M., A Black Box Warning: The Marginalization of White-Collar Crime Victimization, *Journal of White Collar and Corporate Crime*, Volume 1, Issue, 1, 2020, dostupno na: <https://doi.org/10.1177/2631309X19888501>

⁷⁰ Kovčo Vukadin, I., *Gospodarski kriminalitet - kriminološka obilježja*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 14, broj 2/2007, str. 442.

⁷¹ Getoš Kalac, A., Tamna i svijetla strana tamne brojke kriminala: o izazovima istraživanja nepoznanica i blagoslovu neznanja, *Zbornik PFZ*, 70, (4), 2020., str. 638.

određena poredbena normativna rješenja u prvom redu glede subjektivnih uzroka nastanka ovog oblika kriminaliteta, te zakonodavne mjere usmjerene na zaštitu od nepravilnosti unutar poduzeća, tvrtki i organizacija u kojima se najčešće i događaju ova kaznena djela.

Literatura

Knjige i članci

1. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Punoljetni počinitelji kaznenih djela u Bosni i Hercegovini u 2023., dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2024/CRI_02_2023_Y1_1_BS.pdf
2. Braithwaite, J., White collar crime. Annual Review of Sociology, 11, 1-25, 1985.,
3. Buhovac, M., Kazneni postupak protiv pravnih osoba za stečajna kaznena djela u Bosni i Hercegovini, doktorska disertacija, Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru, 2019.,
4. Deisinger, M., Vrhovšek, M., Krivična odgovornost pravnih lica, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2009.,
5. Den Boer, M., The fight against organised crime in Europe: a comparative perspective, European Journal on Criminal Policy and Research, br. 9, 2001.,
6. Dodge, M., A Black Box Warning: The Marginalization of White-Collar Crime Victimization, Journal of White Collar and Corporate Crime, Volume 1, Issue, 1, 2020., <https://doi.org/10.1177/2631309X19888501>
7. Đurđević, Z., Kaznena odgovornost i kazneni postupak prema pravnim osobama u Republici Hrvatskoj, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 10, br. 2/2003,
8. Eisenberg, U., Kriminologie, 3. Auflage, Carl Heymanns Verlag KG, Köln, 1990.,
9. Federalno tužiteljstvo Bosne i Hercegovine, Informacija o primjeni Kaznenog zakona FBiH i stanju kriminaliteta FBiH u 2022., dostupno na: <https://portalfol.pravosudje.ba/vstvfo-api/vijest/download/113702>
10. Filipović, Lj., Ikanović, V., Krivični postupak protiv pravnih lica, edukativni modul, Projekt Visokog sudskog i tužiteljskog vijeća Bosne i Hercegovine, „Podrška pravosuđu u BiH- Jačanje tužiteljskih kapaciteta u sustavu kaznenog pravosuđa“, Sarajevo, 2012.,
11. Flynn, J., 20 Shocking White-Collar Crime Statistics [2023]: The State Of White Collar Crime In The U.S. – Zippia, 2023, <https://www.zippia.com/advice/white-collar-crime-statistics/>
12. Getoš Kalac, A., Tamna i svijetla strana tamne brojke kriminala: o izazovima istraživanja nepoznanica i blagoslovu neznanja, Zbornik PFZ, 70, (4) 637-673, 2020.,
13. Horović, S., Mišić Radanović, N., Deliktna odgovornost pravnih osoba u poredbenom i pozitivnom zakonodavstvu i sudskoj praksi, Zbornik radova "Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse", Mostar, 2016,14
14. Horvatić, Ž., Elementarna kriminologija, Školska knjiga, Zagreb, 1994.,

15. <https://www.claglobal.com/insights/counteracting-the-rise-in-white-collar-criminality/>
16. Ignjatović, Đ., Kriminologija, Nomos, Beograd, 2000.,
17. Kazneni zakon (NN, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, 114/22, 114/23, 36/24)
18. Konstatinović Vilić, S., Nikolić Ristanović, V., Kostić, M., Kriminologija, Pelikant print, Niš, 2009.,
19. Kovčo Vukadin, I., Gospodarski kriminalitet - kriminološka obilježja, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 14, broj 2/2007,
20. Lettieri, F., Erfahrungs bericht aus den Mitgliedstaaten des romanischen Rechtskreises unter Berücksichtigung der organisierten Kriminalität, u: Dannecker, G. (ur.) Die Bekämpfung des Subventions-betrugs im EG-Bereich, Schriftenreihe der Europäischen Rechtsakademie Trier, Band 3, Bundesanzeiger, Köln, 1993.,
21. Marković, I., Osnovi kriminologije, Pravni fakultet, Banja Luka, 2007.,
22. Ministarstvo unutarnjih poslova, Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2022., dostupno na https://mup.gov.hr/UserDocsImages/statistika/2023/Statisticki_pregled_2022_web%20prelim.pdf
23. Ministarstvo unutarnjih poslova, Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2023., dostupno na https://mup.gov.hr/UserDocsImages/statistika/2024/3/Statisticki_pregled_2023_.pdf
24. Mišić Radanović, N., The liability of legal entities for criminal acts in Croatian court practice, 36th International Scientific Conference on Economic and Social Development – "Building Resilient Society", Zagreb, 2014,
25. Novoselec, P., Opći dio kaznenog prava, Pravni fakultet Osijek, 2016.,
26. Orlović, A., Gospodarski kriminalitet u Kaznenom zakonu – modus operandi (ekonomski aspekt), Policija i sigurnost, godina 18., br. 1., Zagreb, 2009.,
27. Petrović, B., Meško, G., Kriminologija, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2007.
28. Primorac, D., Buhovac, M., Izravna namjera kao uvjet kažnjivosti odgovornih osoba za delicta propria, Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru br. XXVI., 2018.,
29. Repišti, S., Profiliranje kriminalaca iz grupe "bijelih ovratnika", Kriminalistička teorija i praksa, Vol. 4. No. 1/2017., 2017.,
30. Rider, B. Y., Organised Economic Crime, Institute of Criminology, MJIB, Fraud 1, University of Cambridge, Cambridge, 1996.,
31. Schick, P., Organisierte Kriminalität und Wirtschaft, u: Organisierte Kriminalität und Wirtschaftsrecht, Landesgruppe Österreich der Internationalen Strafrechtsgesellschaft (AIDP), Wien, 1998.,
32. Singer, M. et.al., Kriminologija, treće, izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2002.,

33. St-Georges, S., Arel-Bundock, V., Blais, A., Mendoza Aviña, M., Jobs and Punishment: Public Opinion on Leniency for White-Collar Crime, National Library of Medicine, 2023.,
34. Šeparović, Z., Kriminologija i socijalna patologija, Narodne novine, Zagreb, 1987.,
35. Top challenges for white collar crime and investigations lawyers in 2024, dostupno na: <https://www.aoshearman.com/en/insights/ao-shearman-on-investigations/top-challenges-for-white-collar-crime-and-investigations-lawyers-in-2024>
36. Weisburd, D., Waring, E, White-collar crime and criminal careers, New York: Cambridge University Press, 2001.,

Pravni propisi

37. Direktiva (EU) 2019/1937 Europskog parlamenta i Vijeća od 23. listopada 2019. o zaštiti osoba koje prijavljuju povrede prava Unije, SL L 305/17 od 26. studenog 2019.
38. Kazneni zakon Federacije BiH ("Sl. novine FBiH", br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017 i 31/2023)
39. Novoselec, P., Odgovornost pravnih osoba u budućem hrvatskom kaznenom pravu, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 49 (6), Zagreb, 1999.,
40. Zakon o kaznenom postupku FBiH („Službene novine FBiH“, br. 35/003, 56/2003-ispravka, 78/2004, 28/2005, 55/2006, 27/2007, 53/2007, 9/2009, 12/2010, 8/2013, 59/2014, 74/2020)
41. Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela (NN, br. 151/03, 110/07, 45/11, 143/12, 114/22, 114/23)
42. Zakon o zaštiti prijavitelja nepravilnosti (NN, br. 46/22)

Maja Pilić, PhD, Assistant Professor

University Department of Forensic Sciences, University of Split, and Faculty of Law, University of Mostar

Nina Mladinić, PhD, Associate Professor

University Department of Forensic Sciences, University of Split

Andrej Božinovski, MA, Assistant

PhD Candidate
Faculty of Law, University of Zagreb

CHALLENGES OF CRIMINAL JUSTICE IN THE FIGHT AGAINST WHITE-COLLAR CRIME IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract: Criminal etiology is a complex field that seeks to illuminate the various causes of crime, both at the individual and legal entity levels. White-collar crime is a complex issue and a challenge not only for developing countries but also for modern democratic societies, with criminal justice playing a key role. Bosnia and Herzegovina's candidate status for the European Union requires a series of reforms, many of which lie within the activities of the criminal justice system. This paper aims to analyze the challenges faced by Bosnia and Herzegovina's criminal justice authorities in the fight against white-collar crime, while presenting some comparative solutions. The paper examines objective causes of crime committed by legal entities, such as the redistribution of capital due to the trend of new company formations, technological advancements often used to conceal financial transfers, social crises, armed conflicts, and more. It also considers the subjective causes of legal entity crime, particularly due to the specificity of its characteristics. On the other hand, the dynamics and structure of legal entity crime in terms of white-collar criminal offenses are presented through victimization data.

Keywords: white-collar crime, criminal liability of legal entities, delicta propria, direct intent